

Recenzja

Ernest Tyburski¹

Pomorski Uniwersytet Medyczny w Szczecinie

Zakład Psychologii Zdrowia

<https://orcid.org/0000-0002-4658-9119>

**Zawadzka, E., Filipiak, S. (red.). (2022).
*Wielowymiarowość funkcji wykonawczych –
perspektywa rozwojowa i kliniczna.*
Wydawnictwo Uniwersytetu Marii
Curie-Skłodowskiej, ss. 270**

Monografia wieloautorska pod redakcją Ewy Zawadzkiej i Sary Filipiak stanowi istotny punkt na mapie książek neuropsychologicznych poświęconych tematyce funkcji wykonawczych. Ponadto to jedna z niewielu nowych pozycji dostępnych na rynku polskim, która omawia złożoność opisywanych funkcji z wielowymiarowej perspektywy, zarówno rozwojowej, jak i klinicznej. I chociaż wiedza o funkcjach wykonawczych jest coraz większa, to nadal istnieje wiele nierozstrzygniętych zagadnień. Psycholodzy przyjmują, że funkcje te stanowią pewnego rodzaju nadrzędny system, który pośredniczy między umysłem (czyli systemem przetwarzania informacji) a zachowaniem (czyli zespołem wykonywanych czynności). Efektem ich działania jest celowe działanie, które przebiega w sposób skoordynowany, kontrolowany i intencjonalny.

Autorami tekstów są przedstawiciele polskiej psychologii i neuropsychologii – praktycy i pracownicy m.in. Uniwersytetu Warszawskiego, Uniwersytetu Gdańskiego czy Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej. Książka składa się z jedenastu rozdziałów poprzedzonych wstępem. Pięć z nich stanowi analizę teoretyczną dotyczącą funkcji wykonawczych, a pozostałe zawierają prezentację wyników badań w różnych kontekstach, zarówno diagnostycznych, jak i terapeutycznych.

W pierwszym rozdziale *Regulacyjna rola funkcji wykonawczych w świetle wybranych dylematów teoretycznych i praktycznych* Krzysztof Jodzio poddał

---

¹ Adres do korespondencji: ernest.tyburski@pum.edu.pl.

aktualizacji dotychczasową wiedzę dotyczącą teoretycznego i praktycznego znaczenia omawianego konstruktów. Ponadto scharakteryzował mózgowe podłoże analizowanych funkcji, sugerując, że ma ono charakter bardziej dynamiczny i rozproszony niż scentralizowany, na co wskazują wyniki najnowszych badań z zastosowaniem technik neuroobrazowych. Autor omówił również metody diagnozy opisywanych funkcji ze szczególnym naciskiem na znaczenie tzw. trafności ekologicznej metod psychologicznych. Badacz konkluduje, że zainteresowanie funkcjami wykonawczymi ciągle wzrasta, na co wpływ mają głównie badania o charakterze interdyscyplinarnym. Wspomniana interdyscyplinarność powoduje jednak wiele kontrowersji i nieścisłości zarówno terminologicznych, jak i teoretycznych.

W rozważaniach *Wybrane poznawcze i temperamentalne korelaty zdolności planowania w średnim dzieciństwie* Sara Filipiak przedstawiła wyniki interesującego badania przeprowadzonego w grupie dzieci w okresie średniego dzieciństwa. Analizowała związek między wybranymi procesami poznawczymi oraz cechami temperamentu a umiejętnością planowania. Uzyskane rezultaty pozwoliły na sformułowanie kilku ważnych wniosków, m.in. że planowanie jest powiązane z pamięcią operacyjną, hamowaniem i przełączaniem poznawczym oraz surgencją/ekstrawersją i wytężoną kontrolą. Wnioski te, poza charakterem czysto naukowym, mają również ważne znaczenie aplikacyjne, szczególnie w kontekście funkcjonowania dzieci nie tylko w domu, lecz także w szkole.

W tekście *Poziom rezerwy poznawczej a funkcje wykonawcze u dorosłych Polaków: badania pilotażowe* Ewa Małgorzata Szepietowska skupiła się na określeniu roli rezerwy poznawczej, czyli kluczowej indywidualnej zdolności w pewnym stopniu pełniącej funkcje ochronne dla funkcjonowania poznawczego. Wyniki badania wstępnego, co istotne podłużnego, wykazały, że osoby charakteryzujące się wyższym poziomem edukacji, większą aktywnością w różnych sferach życia i aktywnością zawodową cechują się przewagą w zakresie niektórych aspektów funkcjonowania poznawczego, co wydaje się wspierać założenie o rezerwie poznawczej jako „czynnika ochronnym”. Badanie to wyznacza kierunki przyszłych dociekań empirycznych, gdyż zjawisko rezerwy poznawczej nadal nie zostało w pełni poznane, szczególnie w kontekście funkcji wykonawczych.

W kolejnym rozdziale *Porównania poziomu funkcji wykonawczych u zdrowych seniorów i pacjentów z guzami płatów czołowych* Anna Skakovska i Aleksandra Bała zaprezentowały wyniki badania, w którym rozważały założenie dotyczące obniżania się możliwości wykonawczych wraz z wiekiem, co ma związek ze zmianami w okolicach czołowych i strukturach podkorowych mózgu tworzących sieci funkcjonalne. Na uwagę zasługuje fakt zastosowania *Behawioralnego testu do badania zespołu dysfunkcji wykonawczych* (BADS), narzędzia o potwierdzonej trafności ekologicznej, mniej znanego w Polsce. Ponadto w badaniu wyróżniono dwie dodatkowe grupy porównawcze, czyli osoby starsze oraz młodsze z diagnozą guza w okolicach płatów czołowych. Brakuje w naszym kraju badań z zastosowaniem tzw. testów ekologicznych. Rezultaty badania potwierdzają trafność różnicową dla kilku podtestów całej zastosowanej baterii BADS, na co wskazują też rezultaty innych badań. Co ciekawe, analiza statystyczna potwierdziła występowanie istotnego związku między wiekiem a częścią wskaźników testowych baterii BADS. Dane te mają zatem istotne znaczenie zarówno z perspektywy

poznawczej, jak i aplikacyjnej, co może wyznaczyć kierunki przyszłych badań w zakresie oddziaływań terapeutycznych i treningów poznawczych dla starszych osób zdrowych i pacjentów z dysfunkcją mózgową.

Rozważania przedstawione w tekście *Padaczka skroniowa a funkcje wykonawcze* Agnieszki Olejnik i Aleksandry Bali dotyczą funkcjonowania wykonawczego osób z padaczką. Autorki na podstawie doniesień wskazały, że padaczka skroniowa (związana z lokalizacją ogniska w obrębie płata skroniowego) może wpływać negatywnie na ogólną sieć funkcjonalną mózgu. Deficyty wykonawcze mogą się zatem pojawiać także w efekcie patologii sieci (struktur) niezwiązanych bezpośrednio z funkcjami wykonawczymi. W badaniach własnych zastosowano obszerny zestaw metod służących m.in. ocenie funkcji wykonawczych (*Kolorowy test połączeń*, CTT, *Test wieży londyńskiej*, TOL, *Victoria Stroop Test*, *Test sortowania kart z Wisconsin*, WCST) oraz *Montrealaska skala oceny funkcji poznawczych* (MoCA). Badaczki uzyskały interesujące wyniki wskazujące, że osoby z padaczką przejawiają różnego rodzaju zakłócenia funkcji wykonawczych, np. w zakresie planowania, elastyczności poznawczej, strategii optymalizujących działanie oraz hamowania reakcji impulsywnych i wnioskowania. Nie odnotowały natomiast różnic w wynikach między chorymi o różnej lokalizacji ogniska padaczkowego ani też wpływu częstości napadów padaczkowych. Wyniki te są kluczowe w kontekście zwiększenia świadomości różnych specjalistów pracujących z pacjentami z padaczką na zróżnicowane problemy natury poznawczej występujące u osób chorych.

Warty uwagi jest rozdział *Dysfunkcje wykonawcze w chorobie afektywnej dwubiegunowej* Łucji Cyranek zawierający krytyczną analizę w zakresie funkcjonowania poznawczego osób z rozpoznaniem choroby afektywnej dwubiegunowej. Pomimo że współczesna wiedza o zaburzeniach psychicznych jest coraz większa, a postulaty prezentowane w nurcie neuropsychiatrii wskazują wyraźnie, iż zaburzenia te są konsekwencją nieprawidłowości w funkcjonowaniu mózgu, to nadal niektórzy badacze krytykują znaczenie „mózgu”, wskazując jedynie na problemy natury „psychiki” czy też „umysłu”. Zatem wyniki przeglądu literatury tu przywołane mają szczególną wartość poznawczą i praktyczną. Wyniki analizowanych badań dowiodły, że u pacjentów z opisywanym zaburzeniem występują dysfunkcje wykonawcze, nie tylko w okresach nasilenia objawów, lecz także w okresie remisji choroby. Co ciekawe, część badań potwierdziła, że nieprawidłowa aktywność niektórych obszarów mózgu u tych pacjentów przejawia się występowaniem pewnego rodzaju dysocjacji, tzn. zaburzeń „zimnych” lub „gorących” funkcji wykonawczych. Autorka konkluduje, że diagnoza osób z opisywanym zaburzeniem psychicznym nie powinna obejmować jedynie wywiadu i obserwacji klinicznej, ale warto ją poszerzyć o diagnozę neuropsychologiczną.

Funkcje wykonawcze mogą być badane w różnych kontekstach, a jednym z nich jest tzw. trafność oceny samoopisowej, która stała się przedmiotem analiz zaprezentowanych w tekście *Funkcje wykonawcze w diagnozie samoopisowej*. W tym interesującym badaniu Marta Zając i Aleksandra Bala wykorzystały *Kwestionariusz dysfunkcji wykonawczej* (DEX) do pomiaru subiektywnego poczucia trudności wykonawczych oraz zadania z baterii BADS do pomiaru obiektywnego funkcji wykonawczych w grupie osób starszych. Wyniki pokazały, że osoby

o wyższym i niższym nasileniu skarg na funkcjonowanie poznawcze przejawiały trudności w podjęciu *Zmiany zasady* z BADAŚ i charakteryzowały się większym nasileniem objawów depresji. Badanie to ma charakter pilotażowy, jednak uzyskane rezultaty posiadają dużą wartość empiryczną i stanowią dobrą podstawę formułowania kolejnych założeń i realizacji przyszłych bardziej rozbudowanych badań.

Rozdział *Funkcje wykonawcze a prewencja i terapia chorób sercowo-naczyniowych i cukrzycy typu 2* Alicji Dąbal i Pawła Obierzyńskiego został przygotowany w formie przeglądu literatury. Celem Autorów była analiza zaburzeń funkcji wykonawczych w nurcie tzw. neuropsychologii medycznej, w której upatruje się pośredniczących mechanizmów wpływających na kondycję mózgu i przejawy zaburzeń poznawczych. Badacze skupili się na szczegółowej analizie mechanizmów prowadzących do zaburzeń funkcji wykonawczych w takich chorobach jak schorzenie sercowo-naczyniowe oraz cukrzyca typu 2. Okazuje się, że trudności wykonawcze mają kluczowe znaczenie praktyczne, gdyż powiązane są z nieprzestrzeganiem zaleceń medycznych, co jest niezwykle ważne w pracy z pacjentami i podkreśla rolę neuropsychologów, którzy powinni być zaangażowani w proces diagnostyczny i terapeutyczny pacjentów z opisywanymi chorobami.

Następne rozważania *Zespół dysfunkcji wykonawczych w neuropsychologicznych oddziaływaniach terapeutycznych* Łucji Domańskiej i Ewy Zawadzkiej wprowadzają Czytelnika w drugą część monografii, którą poświęcono usprawnianiu funkcji wykonawczych. Dane z literatury wprost sugerują, że zaburzenia wykonawcze powodują mniejsze możliwości zarządzania własną aktywnością, ale także ograniczają niezależność oraz produktywność, wpływając na codzienną aktywność osób chorych. Autorki niezwykle precyzyjnie opisały różne podejścia teoretyczne oraz zasady terapii neuropsychologicznej zaburzeń funkcji wykonawczych. Co ciekawe, istnieje szereg potwierdzonych predyktorów i mediatorów efektywności terapii osób z dysfunkcjami wykonawczymi (m.in. specyfika metod terapii oraz charakterystyka kliniczna osób chorych), a wiedza o nich może być niezwykle przydatna w praktyce klinicznej. Ważnym atutem tej części recenzowanej książki jest charakterystyka nowoczesnych technologii stosowanych w terapii pacjentów oraz potencjalnych ograniczeń w ich używaniu.

Tekst *Znaczenie treningów prowadzonych w schemacie podwójnego lub pojedynczego zadania dla funkcji wykonawczych u zdrowych seniorów* został poświęcony analizie empirycznej stosowania terapii funkcji wykonawczych opartej na schemacie tzw. podwójnego (poznawczo-ruchowego) lub pojedynczego (poznawczego) zadania u osób starszych. Justyna Wiśniowska, Emilia Łojek i Anna Chabuda opisały badanie, które dobrze zaplanowano; uwzględniono w nim trzy grupy osób badanych – dwie grupy kryterialne wyróżnione ze względu na typ treningu (schemat pojedynczy lub podwójny) oraz grupę kontrolną. W badaniu pretest (przed treningami) i posttest (po treningach) Autorki wykorzystały wiele metod diagnostycznych (m.in. *Krótką skalę oceny stanu umysłowego*, MMSE, WCST, *Testy fluencji słownej*, TFS). Badanie trwało cztery tygodnie i obejmowało trzy sesje treningowe w tygodniu. Zastosowano specjalistyczne oprogramowanie do prowadzenia treningów. Rezultaty badania są niezwykle ciekawe, gdyż po uwzględnieniu kontroli efektu uczenia się okazało się, że każdy rodzaj treningu oddziałuje na inny aspekt funkcji wykonawczych. Uzyskane dane mają znaczenie

szczególnie praktyczne i sugerują kierunek, w jakim należy podążać, aby wspierać osoby starsze w usprawnianiu ich funkcjonowania poznawczego.

Monografię zamyka rozdział *Trening poznawczy jako forma usprawniania pacjentów z zaburzeniami kognitywnymi w przebiegu choroby nowotworowej* autorstwa Magdaleny Bury-Kamińskiej. Zawiera on szczegółową charakterystykę propozycji oddziaływań terapeutycznych zaproponowanych przez Roberta Fergusona w postaci usystematyzowanego treningu MAAT (*Memory and Attention Adaptation Training*). Program treningowy jest rozbudowany, ponieważ pozwala na usprawnianie pamięci, uwagi, myślenia i został przeznaczony dla osób chorych na nowotwory. Autorka w precyzyjny sposób przedstawiła założenia teoretyczne opisywanego programu, podała również konkretne przykłady zastosowania treningów u pacjentów z nowotworami. Rozdział ten daje gotową propozycję narzędzi do pracy terapeutycznej. Interesujące dla praktyki klinicznej jest pytanie o możliwość zastosowania programu MAAT do pracy z osobami z innymi chorobami.

W mojej opinii pytania o wykorzystanie metod diagnostycznych i terapeutycznych w innych niż opisywane w niniejszej pozycji zaburzeniach i chorobach mogą być zachętą do opracowania kolejnej publikacji, w całości poświęconej funkcjom wykonawczym w kontekście terapii neuropsychologicznej.

Podsumowując, monografia stanowi obszerne i aktualne kompendium wiedzy dotyczącej funkcji wykonawczych. Zawiera opisy teoretyczne, skrupulatne przeglądy literatury oraz rezultaty polskich badań w zakresie natury funkcji wykonawczych oraz specyfiki ich zaburzeń u różnych grup pacjentów. Ponadto Czytelnik może znaleźć w niej praktyczne propozycje sposobów pracy z pacjentami i opisy konkretnych treningów. W mojej opinii książka ta powinna znaleźć się jako obowiązkowa pozycja w biblioteczkach psychologów oraz specjalistów z różnych dziedzin, którzy pracują z osobami z zaburzeniami zarówno neurologicznymi, jak i psychicznymi, ale też cierpiącymi z powodu chorób somatycznych. Stanowi ona również inspirujące źródło wiedzy o funkcjach wykonawczych nie tylko z perspektywy teoretycznej, lecz także praktycznej, która będzie przydatna dla pracowników akademickich i studentów psychologii oraz innych kierunków, np. związanych z naukami o zdrowiu.